

ST. WILLIBORDUSKERK UTRECHT

INGEKLEMD DOOR DE STAD De Willibrorduskerk is een van de mooiste en best bewaard gebleven voorbeelden van de Utrechtse School, de Utrechtse stroming binnen de neogotiek. Vanaf 1842 was de Willibrorduskerk gevestigd in het gebouw van de voormalige Augustijner kerk aan de Jeruzalemsteeg. Al snel bleek deze kerk met 400 zitplaatsen te klein voor de tot 1200 kerkgangers uitgegroeide parochie. Daarom werd besloten de kerk te verplaatsen naar een in 1875 aangekochte terrein tussen de Minrebroederstraat en de St. Annastraat. Het voormalige logement Plaza Royaal, dat al enige tijd in gebruik was als R.K. weeshuis voor meisjes en oude vrouwenhuis, werd in rap tempo afgebroken om plaats te maken voor een nieuw kerkgebouw.

De nieuwe kerk ligt ingeklemd en bijna verscholen tussen de omringende bebouwing. Vanuit de Annastraat wekt het gebouw de indruk van een bescheiden schooltje. Pas van een afstand valt op hoe hoog de kerk boven de bebouwing oprijst. Die hoogte was noodzakelijk om, ondanks de ingebouwde positie, toch voldoende licht de kerk binnen te krijgen. Ook de twee grote glas-in-loodramen in de westelijke gevel dragen hieraan aan bij. Om de druk van de hoge gewelven op te vangen zijn uitwendige luchtbogen toegepast. De steunberen die deze luchtbogen verstevigen, zijn in verband met de beperkte ruimte inwendig verwerkt. Het dak wordt bekroond door een hoog slank vieringtorentje.

EEN KERK MET EEN PANDHOF Tepe puzzelde net zo lang op het ontwerp en de plattegrond tot hij een op het oosten georiënteerde kerk kon inpassen op het onregelmatige bouwterrein. Door het lastig

BOUWJAAR 1876-1877 LOCATIE MINREBROEDERSTRAAT 21

3512 GS UTRECHT INFORMATIE WWW.SINTWILLIBRORDUSKERK.NL

gevormde terrein bevindt de hoofdingang zich niet op de gebruikelijke locatie onder een westelijke toren, een element dat hier overigens helemaal ontbreekt, maar in het noorden, aan de Annastraat. De eigenlijke kerk ligt langs de Minrebroederstraat en is via een gang bereikbaar. Aan de kant van de Annastraat grenst de kerk aan een onregelmatig gevormde pandhof. In de middeleeuwen kreeg een binnenplaats omgeven door een kloostergang de naam pand mee. In de mediterrane omgeving, waar de pandhof zijn oorsprong heeft, waren de omringende kruisgang en de aangrenzende gebouwen helemaal open en aan de (milde) weersomstandigheden onderhevig.

Hier wordt de pandhof echter niet door een kloostergang omgeven, zoals bij de verderop gelegen Domkerk wel het geval is, maar door een serie afgesloten en geschakelde ruimten. Langs de westzijde is dat de entree met een gang, aan de noordzijde de voormalige catechismuskamer en een biechtkapel aan de oostzijde. De zuidzijde wordt gevormd door een doopkapel, die alleen toegankelijk is vanuit de kerk.

De sacristie bevindt zich op zijn gebruikelijke plaats aan de zuidoostzijde, naast het koor en langs de Minrebroederstraat. Een traptoren leidt van hieruit naar een bescheiden bibliotheek op de bovenverdieping. Het koor zelf heeft twee ondiepe nevenkoren. Door de lastige positie van de kerk heeft de noordelijke Mariakapel helemaal geen ramen en de Heilig Hartkapel slechts één. Vanwege ruimtegebrek zijn de dwars- of transeptarmen niet breder dan het schip. Boven de zijbeuken bevindt zich een ingebouwde galerij om zitplaatsen te winnen.

OVERWELDIGENDE KLEURENPRACHT Op 21 juni 1877 werd de kerk door de aartsbisschop Schaezman gewijd terwijl de inventaris, zoals gebruikelijk bij de kerken van Tepe, nog geheel ontbrak. Ter gelegenheid van de consecratie werd een feestmaal gehouden dat naast soep en verschillende groenten, onder meer bestond uit pasteitjes met ossentongragout, ossenhaas, zalm, piepkuijken en chipolatapudding toe. Het overweldigende interieur werd in de decennia na de wijding voltooid. Pas in 1891 kwam het door Chrétien Lindsen uitgevoerde schilderwerk gereed. Het hele interieur, inclusief de wanden, pijlers en gewelven, zijn beschilderd met veelkleurige bloemmotieven, geometrische en vlechtpatronen en tegelvormen, van elkaar gescheiden door decoratieve banden. Het uitbundige interieur moest waarschijnlijk goedmaken dat de kerk, door zijn ligging midden in een stad, nauwelijks te onderscheiden is tussen de omringende

bebouwing. De kleurenpracht ontvouwt zich pas aan de bezoeker nadat hij de vrij donkere gang langs de pandhof heeft getrotseerd. De dan zichtbare schilderijen hebben een overweldigend effect, helemaal als de zon door de ramen naar binnen schijnt en het koor in een geelrode gloed zet en het middenschip in een groen schijnsel hult. Jan Kalf vond het schilderwerk in het schip en de gewelven 'te bont, sprekend, warrig en rammelend', en dat 'zij der architectuur eer kwaad dan goed doet'. Een ander spreekt over een 'knappe, maar wel wat kleurkwistige schilder'.

Het grootste deel van het meubilair werd ontworpen door het atelier van Friedrich Wilhelm Mengelberg en ter plekke of in ateliers van andere leden van het gilde vervaardigd. De godslampen en de lichtarmaturen bijvoorbeeld zijn afkomstig uit atelier Brom. Het hoogaltaar is vervaardigd en gesigneerd door Otto Mengelberg, de zoon van Willem Mengelberg. Op de houten preekstoel, ook afkomstig uit het atelier van Mengelberg, zou een portret van Tepe zijn afgebeeld. In het onder leiding van Van Heukelum opgestelde iconografische programma ligt de nadruk op het Heilig Offer en de altaartafel. De prachtige ramen in het priesterkoor en de overige glas-in-loodramen zijn het werk van Heinrich Geuer. Ze werden in 1889 aangebracht en verbeelden een combinatie van vooraankondigingen van het Heilige Offer in het Oude Testament met afbeeldingen van heiligen. Op de zijwanden in het koor zijn de kardinale deugden in de gedaante van een dier afgebeeld. De schilderijen in het meest westelijke gewelfvlak verbeelden de vier paradijsstromen, de vierwindrichtingen en de vier elementen (lucht, water, vuur en aarde). Gevat in medaillons op de sluitstenen van de gewelven zijn de vier evangelisten afgebeeld.

In de gebrandschilderde ramen van de zuidelijke wand en op de preekstoel zijn afbeeldingen uit het leven van Willibrord te vinden, de beschermheilige van de kerk en stichter van de eerste kerk in Utrecht. De catechismusruimte in de zuidvleugel van de pandhof is sinds 1939 in gebruik als Willibrordkapel en ingericht met een koperen Willibrordusaltaar. Ook werden nieuwe glas-in-loodramen vervaardigd door Wim van Woerkom (1905-1998). De kelder eronder was ingericht als stookkelder waar met kolen warme lucht werd geproduceerd om de kerk mee te verwarmen. De roet van de kolen echter kwam de helderheid van de schilderijen niet ten goede. In de loop der tijd heeft de kerk een verzameling antieke collectebussen opgebouwd die door de hele kerk heen te bezichtigen is.

In 1938 werden de huizen aan de Minrebroederstraat 15, 16 en 17 aangekocht en vervolgens afgebroken om de bouw van een nieuw parochiehuis naar ontwerp van architect A.A. Wiesman mogelijk te maken.

JAN KALF: TE BONT, SPREKEND, WARRIG EN RAMMELEND...

Het gebouw was met name bedoeld voor jongeren, die daarvoor hun clubhuis hadden in een huurpand aan de Oudegracht, net op de grens van het parochiegebied. Dit pand heeft tegenwoordig een andere bestemming.

HET LEVENSWERK VAN PATER KOTTE In 1967 werd de kerk gesloten en verkocht. De nieuwe eigenaar zorgde er samen met pater Winand Kotte voor dat de kerk opnieuw in gebruik werd genomen. De in 2006 overleden pater Kotte heeft de diensten in de kerk weer nieuw leven ingeblazen en hield rooms-katholieke erediensten volgens de richtlijnen van vóór het tweede Vaticaans Concilie, in het Latijn. De kerk werd in 1976 aangewezen als rijksmonument. Tien jaar later bevond het gebouw zich in zeer vervallen staat. Het interieur was weliswaar intact en het siersmeedwerk nog origineel, maar veel schilderwerk was aangetast en de vieringtoren stond op instorten. Pater Kotte riep de Stichting Willibrorduskerk in het leven en maakte zich hard voor de restauratie van de kerk. Tussen 1988 en 2005 werd in verschillende fasen een volledige restauratie uitgevoerd onder leiding van architect Paul van Vliet. Het schilderwerk is nog slechts voor een derde deel authentiek, de rest moest worden vervangen. Pater Kotte heeft er bijna zijn levenswerk van gemaakt om de gelden voor de restauratie bij elkaar te krijgen. Tijdens de feestelijke afsluiting van de jarenlange restauratie kreeg hij van de stad Utrecht voor deze verdienste de Maartenspenning toegekend. Enkele maanden later overleed hij.

EEN NIEUW ORGEL Na deze restauratie werd ook het orgel geheel gerestaureerd door de firma Elbertse uit Soest, die een nieuwe, gesloten orgelkas ontwierp met een op de bestaande inventaris aansluitend front in neo-neogotische stijl. Oorspronkelijk stond het orgel tegen de noordelijke wand van de kruising. Deze plek is nog steeds te herkennen aan de relatief sobere schilderijen van een gedrapeerd tapijt. Het nieuwe orgel is tegen de westelijke wand geplaatst waardoor de glas-in-lood ramen voor een deel aan het zicht worden onttrokken. Op last van Monumentenzorg werd het orgel een balkon lager geplaatst om toch nog iets van de prachtige voorstelling van de Hemelvaart van Christus en het Laatste Oordeel te kunnen zien en tevens zo veel mogelijk het licht van deze kant de kerk binnen te laten. Als laatste onderdeel van de restauratie werd de pandhof voorzien van een moderne glazen overkapping, die zorgvuldig is aangesloten op het bestaande metselwerk en een rol kan spelen in de exploitatie van

de kerk. Die is immers wel in volle glorie hersteld, maar zal in de toekomst zeker de nieuwe financiële middelen nodig hebben om in het kostbare onderhoud te voorzien. De Willibrorduskerk is de enige kerk die in dit boekje aanbod komt, die geen altaaraanpassingen in de jaren zestig heeft ondergaan. De opstelling van het altaar in het koor en de inrichting met de banken en het lage koorhek is nog authentiek en precies zoals het Bernulphusgilde het bedoeld heeft.

HOOGTEPUNTEN

- 1 Hoogaltaar gesigneerd door Otto Mengelberg
- 2 Kruiswegstatie in grisaille (in grijstinten geschilderd)
- 3 Preekstoel vervaardigd in het atelier van Mengelberg in 1885 met een portret van Alfred Tepe en voorstellingen uit het leven van Willibrordus.
- 4 Hardstenen doopvont in 1883 vervaardigd naar ontwerp van Friedrich Willhem Mengelberg met koperen deksel uit het atelier van Brom.
- 5 Pandhof
- 6 Kleurrijk schilderwerk uitgevoerd door Chrétien Lindsen, gerestaureerd door atelier de Manestegel uit Deventer.

